

LA BONHOMIA HISTÒRICA DE JOAN REGLÀ¹

ERNEST BELENGUER
Universitat de Barcelona

RESUM

«La bonhomia històrica de Joan Reglà» fa un recorregut sobre la vida i l'obra d'un dels millors historiadors catalans del segle passat. Per la vida, perquè no va ser-li gens fàcil i li va costar esforços ingrats arribar a la càtedra d'Història Moderna de València. Per l'obra, que és ampla, gran, polivalent. Joan Reglà fou un medievalista, com ho assenyala la seva tesi doctoral sobre la Vall d'Aran (segles XIII-XIV). Però també, de la mà del seu mestre Vicens Vives i com a primer deixeble i el més antic, va girar cap al món modern i cap a les classes socials i religioses més febles. Les seves obres sobre el bandolerisme català del Barroc, sobre l'expulsió dels moriscos o sobre l'època de Felip II, però no a Castella sinó a Catalunya, així ho indiquen. Ara bé, a la vegada va ser un historiador de síntesi i capaç fins i tot d'escriure un llibre que en la seva època va fer somiar els universitaris valencians: *Comprendre el món* (1968). Cap universitari català d'avui no pot desestimar l'obra d'un gran historiador de Catalunya que va construir els estudis modernistes al País Valencià. Potser per això, sovint és recordat més allí que aquí. Quan això succeeix oblidem la unitat lingüística, històrica i cultural dels Països Catalans.

PARAULES CLAU

Bandolers, moriscos, València, la Vall d'Aran, Felip II, Catalunya.

1. Vull assenyalar que aquest escrit aporta al lector tot allò que crec més important sobre la vida i l'obra de Joan Reglà i que més s'ha mantingut. No és, per tant, una referència exhaustiva de la seva bibliografia. L'exemple més paradigmàtic és el concepte de «neoforalisme» que ell va encunyar pel que fa a la Corona d'Aragó i el regnat de Carles II. Tal paraula es veu, entre altres, en llibres com *Els virreis de Catalunya*, la *Introducció a la Historia de España* i la *Historia de Cataluña*, que esmentaré després, però no té cap treball amb un títol així. A més, aquest concepte és el que més polèmica bibliogràfica ha suscitat en els darrers anys. D'altra banda, les notes d'aquest treball són mínimes, ja que vull centrar-me especialment en aquest historiador.

The celebrated bonhomie of Joan Reglà

ABSTRACT

Joan Reglà's celebrated bonhomie runs through the life and work of one of the foremost Catalan historians of the last century. His life, because it was not at all easy, requiring a huge but thankless effort to become Professor of Modern History in Valencia. His work, because it is extensive, large and versatile. Joan Reglà was a medievalist as shown by his doctoral thesis on the Vall d'Aran (13th-14th century). But also due to his teacher Vicens Vives, and as the first disciple and the oldest of all the others, he turned towards the modern world and towards the weakest social and religious classes. Proof of this are his works on the Catalan baroque banditry, on the expulsion of the Spanish Muslims or on the era of Felipe II, not in Castile but in Catalonia. However, at the same time he was a historian of synthesis and even capable of writing a book which, at that time, made Valencia's undergraduates dream: *Comprendre el món* (1968) (Understanding the world). No Catalan undergraduate today can ignore the work of a great historian of Catalonia who constructed modernist studies in the País Valencià. Perhaps that's why he is often remembered more there than here. When this happens, we forget the linguistic, historical and cultural unity of the Països Catalans.

KEYWORDS

Bandits, Spanish Muslims, Valencia, Vall d'Aran, Felipe II, Catalonia.

«Sap?, crec que hauria d'escriure un llibre que es titulé: *De comprendre el món a no entendre res.*» Jo ja sabia que els darrers temps no havien estat massa bons per al meu mestre Joan Reglà. Però arribar a aquesta expressió! No era tampoc gaire sorprenent. El dia que m'ho va dir es trobava a l'hospital de Sant Pau a soles amb mi, ja que havia passat la nit al seu costat. I això que dic i altres moltes coses que explicaré després hauran d'entendre's com a història oral, ja que no n'hi ha proves documentals tret de la meva paraula.

Era l'11 de setembre de 1973. Era el dia en què Pinochet havia provocat el cop militar contra Allende a Xile. Acabava d'explicar-ho quan em va dir aquella frase tan rodona. Després fins i tot em recordà que ja Fidel Castro li havia

donat a Allende un fusell argumentant que s'hauria de defensar del seu propi exèrcit i de possibles cops; que el socialisme que Allende intentava instaurar a Xile, democràticament parlant, no podria mai portar-lo a terme. Joan Reglà no era un americanista, però la càtedra que guanyà i va exercitar a València, a més de ser d'Història Moderna, portava l'afegitó «d'Amèrica» i durant anys va haver-hi d'explicar temes d'allí, fins i tot de l'època contemporània.

Però l'expressió amb la qual he començat semblava una anècdota pessimista, circumstancial, tot i que dissortadament no ho era per a ell, un home que tota la seva vida —més enllà no tan sols de les dificultats, sinó també dels grans obstacles i les grans misèries que va patir— havia volgut ser persona, una autèntica bona persona. I va ser-li tan difícil mantenir aquesta posició durant tants anys! No estic parlant de cap historiador que tingués un entorn favorable, fins al punt en què això podia existir en la dècada dels quaranta o cinquanta del passat segle o que guanyà aviat una oposició a càtedra d'Universitat abans d'acabar els anys quaranta i pogué comptar amb una editorial gairebé pròpia i familiar, que el va ajudar molt en les seves passes. Va ser —sens dubte— el gran reformador de la història catalana, i es va obrir pas en els cercles oficials franquistes. Indiscutiblement, tenia una capacitat de treball immensa, una intel·ligència gairebé genial, un lideratge personal. Ho va aconseguir també envoltat d'una sèrie de col·laboradors, els quals poc li exigien més enllà d'estar amb ell i amb el temps tenir l'oportunitat de fer-se lloc en certes places universitàries. En un temps que no té res a veure amb aquest nostre d'avui en dia, Vicens Vives —perquè a ell em refereixo— va tenir el suport dels seus fidels deixebles, el més important o antic dels quals fou Joan Reglà. El mateix Vicens ho reconeixia quan li va dir, en carta del 14 de juny de 1960: «Sortosament he tingut gent de confiança que m'ha ajudat i entre ells vostè figura, per molts motius, en primer lloc».²

Gironí com Vicens, ja que Reglà va néixer a Bàscara el 1917, la seva personalitat era bastant distinta de la del seu mestre, del qual només el separaven set anys, ja que Vicens era nascut l'any 1910. Reglà era fill del secretari administratiu del poble i res no fa pensar que la seva família pogués acumular diners. Va estudiar dues carreres: filosofia i lletres (secció d'història) i dret. Però

2. *Epistolari de Jaume Vicens* (1994), a cura de Josep CLARA, Pere CORNELLÀ, Francesc MARINA i Antoni SIMON, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, col·lecció «Quaderns del Cercle», 10, p. 214.

ell, ja situat a Barcelona, durant anys ho va passar bastant malament, i arribà fins i tot a escriure obres sota pseudònim. Abans de connectar amb Vicens Vives, el qual es trobava a Saragossa, cal dir que Joan Reglà va doctorar-se amb una obra clarament medieval. La hi va dirigir precisament un valencià arrelat a Catalunya amb una determinada ideologia política favorable al règim d'aquell moment: Felipe Mateu Llopis, que havia estat nomenat anys abans director de la Biblioteca Central de la Diputació, l'actual Biblioteca de Catalunya. La tesi doctoral de Joan Reglà, que va rebre el premi Menéndez Pelayo de 1948 atorgat pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas —Secció Barcelona—, no va ser publicada fins al 1951, quan ja Vicens Vives començava a veure's amb Joan Reglà. Que això va funcionar així, ho posa de relleu el fet que el pròleg de l'obra no fos escrit per Mateu Llopis, director de la tesi. No obstant, Joan Reglà li va agrair en la primera pàgina del llibre el seu ajut com a ponent de la tesi i la resolució de molts dels problemes que una documentació tan complexa com la utilitzada li havia plantejat. Era lògic. Al cap i a la fi, Mateu Llopis era catedràtic de Paleografia i Diplomàtica a la Universitat de Barcelona.

Però tampoc el 1951 el pròleg va anar a càrrec de Vicens Vives, cap de la secció de l'Instituto Jerónimo Zurita i catedràtic de la Universitat de Barcelona. Reglà, en tot cas, li va agrair les converses i els suggeriments que li va donar en relació amb els problemes que li plantejava el seu llibre, així com els decisius ensenyaments que el van orientar en els seus estudis posteriors. Evidentment, Joan Reglà ja expressava la seva connexió amb Vicens. Però aquest llibre, amb el títol de *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV)* (Madrid, 1951) va ser finalment prologat per J. Ernest Martínez Ferrando, director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i cap de la «secció barcelonesa de la Escuela de Estudios Medievales», és clar, del CSIC.

I crec, de bell antuvi, que alguna cosa he de dir al voltant d'un llibre important que sembla oblidat per tothom i que subratlla el caràcter medievalista amb el qual Joan Reglà inicià la seva investigació. Perquè el llibre no era precisament qualsevol cosa. Era una obra molt treballada, amb més de tres-cents documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó publicats en el volum II i tots en llatí, aquest maleït llatí que ara sembla gairebé que es desconeix a la mateixa universitat i, per descomptat, en el món modernista al qual s'abocaria Joan Reglà en el futur que l'esperava. A més, l'obra era clau en el coneixement del control dels passos muntanyencs del Pirineu central. La Vall d'Aran va anar a mans d'Alfons el Cast i va esdevenir un camí que portava fàcilment els catalans

i els aragonesos cap al Llenguadoc i la seva capital, Tolosa. Fou una línia avançada fins la batalla de Muret (1213), i així es mantingué sota la possessió del comte-rei catalanoaragonès. Però el 1283 Felip III de França va conquerir-la en plena guerra franco-aragonesa i pontificia després de les Vespres Sicilianes (1282) de Pere el Gran. Anys més tard, si el tractat d'Anagni de 1298 resolvia els problemes entre la monarquia francesa, cada cop més pirinenca, i la Corona d'Aragó, no ho acabava de fer en el tema de la Vall d'Aran. França no volia cedir-la, per molt que el papa Bonifaci VIII pensés en la creació d'una comissió que deliberés a qui pertanyia. Jaume II, anomenat el Prudent, va tenir molta paciència i a la fi, gràcies a l'acord amb Felip IV de França i a una llarga batalla diplomàtica, va aconseguir un resultat positiu en el tractat de Poissy de 1313. Com afirma Reglà, va ser el primer pas per a recuperar algunes de les terres d'Occitània —poques— sobre les quals havia caigut la guillotina francesa —anacrònicament parlant.

Un altre pas havia de ser la recuperació per Pere el Cerimoniós del Rosselló i la Cerdanya —portes dels Pirineus Orientals—, com també de les illes Balears, que havien passat a mans de la dinastia privativa de Mallorca. Aquesta monarquia de vegades es mostrava tan oposada a la seva servitud de lligam feudal amb els regnes del patrimoni peninsular de Jaume I com mantinguda pel suport francès. No debades la Vall d'Aran, des de 1298 fins a 1313, havia estat sota el segrest —acceptat pels dos litigants, francès i catalanoaragonès— de la monarquia mallorquina. Però Reglà encara advertia més coses el 1951, perquè sabia —lògicament— que Ferran II tornaria a recuperar el Rosselló i la Cerdanya perduts en la Guerra Civil catalana del segle xv, a més de conquerir el regne de Navarra (1512-1515), en aquest cas un territori al voltant dels Pirineus Occidentals. El medievalista català que era Reglà començava a obrir els ulls cap als anys de la modernitat, en la qual pensava continuar la seva investigació. Història medieval o història moderna? Realment —em pregunto—, podem fer aquestes distincions tan marcades, quan el coneixement del regnat de Ferran II obliga l'historiador a mirar cap a temps anteriors i quan tantes o més diferències hi ha arran dels decrets de Nova Planta, ja en el segle xviii?

La pregunta pot restar vigent, però algunes de les primeres oposicions que va rebre li'n pogueren donar la resposta. Cal aclarir-ho. Ho dic perquè possiblement Vicens Vives —diguem-ho en el millor dels sentits— es va enganyar amb les possibilitats que Joan Reglà tenia per a guanyar una càtedra d'universitat el 1953. M'agradaria que es prestés atenció a una qüestió que

potser no s'ha tingut present. Coneixem molt bé —fins on es pot— les cartes que, sobre les oposicions de 1953, Vicens Vives va escriure al pare Batllori, a Felipe Ruiz Martín i fins i tot a Joan Mercader, ja l'any 1955. I coneixem el suport que Vicens, que va formar part del tribunal, pensava donar-li. Però després va haver-hi un gir i el maig d'aquell any de 1953 Reglà no guanyà. Hi ha una excusa —*acusatio manifesta*— de Vicens en el seu comentari a Felipe Ruiz Martín quan escriu: «Lo único que me exaspera es que mi agotamiento primaveral me dejara inerme durante las oposiciones. Otro gallo nos hubiera cantado de haberme encontrado bien *au point*».³ Antoni Simon ha estudiat el guirigall que significaren a Madrid i a Barcelona aquestes oposicions i n'ha donat explicacions convincents.⁴ Ara bé, la càtedra d'oposició es titulava «Historia Universal Moderna y Contemporánea». I, si es mira la bibliografia de Joan Reglà, en aquella època no era massa modernista. Només s'apropen a l'època moderna, i en la línia pirinenca —com ell ja deia en el seu llibre de 1951—, un estudi sobre Gastó IV de Foix⁵ i el bon treball, gairebé oblidat, sobre el Tractat dels Pirineus de 1659 i la pèrdua del Rosselló i la Cerdanya,⁶ encara que en els darrers anys és possible trobar citacions d'aquest article a prop dels 350 anys de la firma del tractat (1659-2009).⁷ I, ja el 1953, publica

3. *Epistolari de Jaume Vicens Vives* (1998), a cura de Josep CLARA, Pere CORNELLÀ, Francesc MARINA i Antoni SIMON, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, col·lecció «Quaderns del Cercle», 14, p. 418.

4. Antoni SIMON (2002), «Jaume Vicens Vives y el nacimiento de la escuela de Historia Moderna de Barcelona», a *Historia y perspectivas de investigación. Estudios en Memoria del profesor Ángel Rodríguez Sánchez*, Mérida, p. 59-67. També cal esmentar d'aquest mateix historiador un estudi que té en premsa: «Jaume Vicens Vives i la historiografia espanyola de la postguerra. El paper dels homes de l'Opus Dei».

5. Joan REGLÀ (1951), «La cuestión de los Pirineos a comienzos de la edad moderna. El intento imperialista de Gastón de Foix», a *Estudios de Historia Moderna*, I, Barcelona, p. 1-31.

6. Joan REGLÀ (1951), «El tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza hispano-francesa», a *Hispania*, Madrid, XLII, p. 101-166.

7. Deixant de banda estudis de Rafael Valladares i de Peter Sahlins del segle passat —els dos de 1989—, que ja citaven Reglà, aquests 350 anys d'ara mateix han fet reviu els treballs sobre el tractat i les citacions a Reglà. Exemples com el d'Àngel CASALS (2009), «El Tractat dels Pirineus: panoràmica», p. 240, a Àngel CASALS (coord.), *Les fronteres catalanes i el Tractat dels Pirineus*, Cabrera de Mar, Galerada; el d'Eva SERRA (2010), «El tractat dels Pirineus: Catalunya, un sol poble i dos destins» a *Del tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI: un model en construcció*, Barcelona, Generalitat de Catalunya - Museu d'Història de Catalunya, p. 347 (que recull els treballs

dos articles sobre els moriscos que comencen a mostrar la faceta modernista de l'historiador.⁸ De manera que avui aquesta pregunta mai no podrà ser contestada: amb independència de les estratègies al cim del poder universitari, que ja mostraven la seva mala cara, potser arribaren a atacar Joan Reglà determinats membres d'aquell tribunal argumentant —més llenya al foc— que no era un historiador plenament modernista?

Cap a 1955, quan Jaume Vicens Vives va queixar-se a Joan Mercader, que es trobava a Madrid, de la poca consideració que allà tenien pel grup català —«Volen tenir-nos com a esclaus, com en el cas d'en Reglà, per després engagar-nos d'una guita amb un sonor: *¡De ninguna manera!*»—,⁹ aquest esclau ja començava a ser molt més modernista.

Aviat es consolidaria tota una sèrie d'obres que han fet escola, que han obert horitzons per a continuar recerques posteriors. I, si el 1953 —i no era la primera vegada— Joan Reglà va perdre una oposició, l'any 1957 la desfeta ja era apoteòsica, per molt que —com va dir Vicens Vives a Felipe Ruiz Martín— calgués passar a l'acció.¹⁰ Carlos Seco va ser aleshores qui va guanyar la càtedra i només el 1959, després de deu llargs anys d'oposicions, Joan Reglà va aconseguir el mes de febrer una càtedra. Però no la de Barcelona, sinó la de Santiago de Compostela. De fet, el tribunal ja es va guardar molt no votant-lo com a primer guanyador. Perquè era el primer qui, de les dues càtedres a oposició, escollia on volia anar. I Valentín Vázquez de Prada va quedar-se a Barcelona. Al cap i a la fi, aquests esclaus, segons Madrid, no podien fer grup; i el mestre —Vicens Vives— i el deixeble —Joan Reglà— varen ser separats. La sort, la sort de Reglà i meva, molts anys després, feu que en breus dies una plaça de València sortís a trasllat. Sense cap dubte, Joan Reglà va córrer per a

presentats al Congrés amb el mateix títol que va tenir lloc l'any anterior). Eva Serra esmenta altres treballs de Núria Sales i d'ella mateixa; i *El tractat dels Pirineus de 1659*, (2011), a cura d'Antoni SIMON, presentació d'Oscar JANÉ, que va dirigir el congrés anterior, i traducció de Mercè COMAS. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, Barcelona.

8. Joan REGLÀ (1953), «La cuestión morisca y la coyuntura internacional en tiempos de Felipe II», a *Estudios de Historia Moderna*, Barcelona, vol. III, p. 219-234. I també: «La expulsión de los moriscos y sus consecuencias. Contribución a su estudio», a *Hispania*, Madrid, LI-LII, p. 215-268 i p. 402-479.

9. *Epistolari de Jaume Vicens* (1994, p. 186).

10. «En cuanto a lo de Reglà, estamos en la ofensiva. Te agradecería me escribas cuantos detalles sepas sobre esa oposición.» *Epistolari de Jaume Vicens Vives* (1998, p. 444).

obtenir aquest trasllat i perquè fos publicat en el BOE. Així va ser catedràtic de Santiago un dia i de València gairebé catorze anys.

He parlat d'esclaus. No és igual ser-ho com a patró de vaixell, tot i que subjecte a una altra bandera, que com a remer, sense cap perspectiva a l'horitzó que li fes pensar quan deixaria tan ingrata *treball*. Ara bé, allò que sí tenia Joan Reglà era una paciència sense límits i una bondat personal. Jo mai no vaig sentir de la seva boca cap crítica a ningú i només alguna queixa molt indirecta. Per exemple, ja a la Universitat Autònoma, mostrava poca determinació per anar fins i tot de visita a la seva *alma mater* de la Universitat de Barcelona. A veure a qui? Coneixent-lo com el vaig conèixer, crec que algunes paraules de Jesús Pabón eren perfectament vàlides. En el pròleg a la *Història de Catalunya*, que va publicar-se el 1974, Jesús Pabón, que va ser el president d'aquelles oposicions de 1953, va narrar com conegué Joan Reglà: «Además —no acertaría ahora a exponer las razones exactas— me pareció marcado por una vida dura, en el cual el retraso de la Cátedra que le habíamos impuesto era una quiebra penosa; pero que lo ocultaba todo en el silencio que le imponían el respeto a los demás y la propia resignación».¹¹

Anys després, aquesta resignació va anar desapareixent ja en terres valencianes i fins i tot en el seu retorn posterior a Catalunya. Però abans crec que cal parlar dels seus treballs de l'època moderna, importants per a Catalunya i València i que en conjunt mantenen una clara vinculació amb la seva recerca. Al cap i a la fi, hi ha dues grans qüestions que s'inicien a Catalunya i continuen en les seves publicacions essent ja catedràtic de València.

En primer lloc el tema morisc, les primeres aparicions del qual són de 1953, amb publicacions a la revista de Vicens Vives *Estudios de Historia Moderna* i a *Hispania*, com s'ha comentat. Però, ja a València, Joan Reglà hi tornà a la revista *Saitabi*, de la facultat d'Història, on publicà en 1960 «Los moriscos: estado de la cuestión y nuevas aportaciones documentales». En els *Estudi in onore di Amintore Fanfani*, publicats a Milà en 1962, Joan Reglà hi tragué altra vegada el tema, cada cop més precís, amb «La expulsión de los moriscos y sus repercusiones en la economía valenciana». Després varen ser ja els «Estudios sobre los moriscos» a *Anales de la Universidad de Valencia*, xxxvii, 1964. No pot sorprendre aquesta continuació, perquè si els moriscos a Catalunya

11. Jesús PABÓN (1974), pròleg a la *Història de Catalunya* de Joan Reglà, publicada a Alianza Editorial, p. 9.

eren «pocs i bons cristians», com subratllà el 1599 el cronista català Pere Gil, a València la situació era molt distinta. Perquè aquí, en aquest país, els mudèjars valencians varen ser conservats per Jaume I després de la conquesta i la creació del Regne de València. És evident que al llarg de més de tres-cents anys hi va haver evolucions que portaren la societat islàmica en primer lloc a la seva forçada conversió en morisca, després a una fracassada evangelització i finalment a l'expulsió. L'obra de Joan Reglà sobre aquesta qüestió va ser una de les seves investigacions més aconseguides. De fet, incidia més a fons en tota una trajectòria que apareixeria en treballs d'historiadors coneguts que continuaven el camí iniciat per Braudel. Em refereixo a Halperin Donghi i a Henry Lapeyre. Però Reglà va fer escola, sobretot a València. Sense ell no podria parlar-se avui de tota una sèrie d'estudis que han remogut el cel i la terra dels moriscos, valencians fonamentalment. Eugeni Císcar i Rafael Benítez són, entre d'altres, l'exemple més reeixit d'aquesta afirmació.¹²

Enguany, precisament el mes d'abril, s'ha fet un congrés sobre el iv centenari de l'expulsió dels moriscos a Catalunya dirigit en gran part pel professor Ignasi Fernández Terricabras, de la UAB. L'expulsió, minvada aleshores pel bisbe de Tortosa després del decret reial de 1610, ha donat pas per fi a un congrés com aquest a Catalunya, però —és clar— s'havia de parlar també d'Aragó i de València. En cas contrari, comparativament i numèrica, es corria el perill de fer sessions massa petites. Una prova: tot el dijous 15 d'abril, primer dia d'aquesta reunió internacional, va caure majoritàriament en mans d'historiadors de la Universitat de València. Tots aquests no varen poder oblidar els seus precedents amb Reglà. Al cap i a la fi, ell encara va reeditar part dels seus treballs a *Estudios sobre los moriscos* (València, Universitat de València, 1971). L'any 1974, amb l'autor ja mort, Ariel Quincenal el va reeditar, amb un pròleg de Joan Fuster i amb un capítol més que l'autor havia escrit sobre «València i els moriscos de Granada» per al Primer Congrés d'Història del País Valencià.

També iniciat a Barcelona, però continuat a València, cal assenyalar el tema del bandolerisme català, que va ser una segona línia d'investigació, molt important en la historiografia de Joan Reglà. Va ser ell qui subratllà les relacions del bandolerisme pirinenc amb l'enviament de metalls preciosos americans per l'anomenat segon camí de l'Imperi ja en l'època de Felip II, en un

12. Atès que no hi ha cites entre cometes, i per no allargar aquest text, no esmento la bibliografia de tots aquests autors ben coneguts.

article que publicà en el volum iv d'*Estudios de Historia Moderna* (1954). A més, amb la col·laboració de Joan Fuster des de València, féu la biografia de *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler* (Aedos, 1961). També escrigué una primera monografia sobre *El bandolerisme català, 1. La història* (Aymà, 1962), reeditada després amb el títol *El bandolerisme català del Barroc* (Edicions 62, 1966). I finalment, amb el títol: *Bandolers, pirates i hugonots*, actualitzà el 1969 una obra ja publicada anys enrere, *Felip II i Catalunya* (1956), de la qual en parlaré després.

Però abans d'acabar aquesta línia de recerca de Reglà vull deixar ben clares algunes qüestions. La primera de totes: que aquesta va ser fonamental per a la investigació catalana de l'època moderna, agradi més o menys, sigui més o menys citada. Ara bé, perquè no es digui que com a deixeble de Joan Reglà no admeto cap crítica sobre el meu mestre, vagin per endavant aquests comentaris d'Agustí Alcoberro en la síntesi de divulgació històrica que va escriure fa pocs anys, el 2004. Segons ell, Joan Reglà fou «el primer historiador que analitzà el bandolerisme des d'una metodologia plenament contemporània i despullada d'apriorismes...».¹³ En realitat no es pot dir més amb menys paraules, ja que Agustí Alcoberro coneix tota la càrrega romàntica del bandolerisme català dels anys anteriors, alguns del segle XIX. I tampoc vol ser Agustí Alcoberro el gran descobridor del bandolerisme català, com si cap altre historiador hagués estudiat aquest abans que ho fes ell. És una mica aquesta idea la que, adonant-se'n o no, transmet Xavier Torres en els seus llibres, evidentment bons i sòlids, però amb poc reconeixement vers els precedents anteriors, sense els quals ell no hagués estudiat res. Jo em guardaria molt de qualificar les aportacions de Jaume Vicens Vives o de Joan Reglà com les pròpies «de la historiografia dominant de la postguerra, un mer subproducte socioeconòmic o conjuntural».¹⁴ Aquestes darreres paraules semblen tenir un to menyspreador per entendre que aquests historiadors —sobretot Vicens Vives, «autèntic capdavanter de la renovació dels estudis històrics catalans i espanyols de la postguerra»¹⁵— mai no varen

13. Agustí ALCOBERRO (2004), *Pirates, bandolers i bruixes a la Catalunya del segle XVI i XVII*, Barcelona, Barcanova, p. 112.

14. Xavier TORRES (1991), *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo, p. 17.

15. Que aquesta frase de Xavier Torres reconeixent el paper de Vicens Vives no enganyi el lector, sobretot quan va acompanyada per una nota 17 que parla d'un recent balanç crític de l'obra renovadora de Vicens Vives i cita articles publicats en la revista *L'Avenç* i en la *Revista*

mantenir «la tesi d'un bandolerisme *autonòmic* o nacionalista...». Per ells «no hauria estat sinó una ficció, un altre mite, bastits per la historiografia romàntica i els seus continuadors noucentistes». ¹⁶

Les idees de Reglà sobre el bandolerisme pirinenc, popular, dels fills de la misèria, no han de contraposar-se tant als bàndols nobiliaris que sembla renovar en l'època moderna Xavier Torres, d'acord amb determinades constitucions catalanes que feien lícites les lluites privades. Tota la historiografia catalana sobre el bandolerisme és àmplia i Xavier Torres hi té un paper transcendental, però també Reglà, que el va precedir. I és aquesta darrera la idea que vull defensar aquí, sense atacar per això la crítica, que ha de ser sempre un bastió de la llibertat i l'avançament de la recerca i la ciència; motiu aquest que segurament ha fet que anys després Xavier Torres hagi anat rectificat part de les seves idees inicials.

De fet, tot manifesta una realitat que ja sabia l'alemany Goethe quan va dir aquesta frase tan coneguda: «Cada generació ha d'escriure la seva història». I consegüentment, amb independència fins i tot de la recerca que sempre ha d'avançar, les interpretacions històriques aniran canviant. Això també ho coneixia Reglà quan, parlant de l'escola que ell forjà, afirmà sense retrets que mai una escola no ha de ser un escolasticisme. ¹⁷ Però, si àdhuc algun presumpte

de Catalunya. Xavier TORRES (1991, p. 22 i p. 26, n. 2 i p. 28, n. 17). Sobre la història i la historiografia catalana amb aquest títol cal veure l'escrit en *L'Avenç* núm. 50 (1982), p. 68-73 i signat per Miquel BARCELÓ, Borja de RIQUER i Enric UCELAY DA CAL; també s'ha de pensar en l'article d'Eva SERRA a *L'Avenç* núm. 83 (1985) i fins i tot en la *Revista de Catalunya*, núm. 27 (gener-febrer de 1989), p. 53-55. La lectura d'aquests articles, i pot comprovar-se, és més aviat negativa abans que positiva en els treballs de Vicens Vives, un historiador més idealista que materialista (marxista, s'ha d'entendre que diuen aquelles plomes dels anys vuitanta del segle passat), un historiador més apropat al Leviatan que no al poble del seu país. Cal recordar tots aquests balanços crítics fets entre 1982 i 1989, al voltant dels 25 anys de la mort de Jaume Vicens Vives. I cal fer-ho ara que som a l'Any Vicens —l'aniversari dels 100 anys del seu naixement—, els actes de commemoració del qual varen ser presentats fins i tot al Palau de la Generalitat el mes de febrer de 2010, amb la col·laboració entre altres d'algun dels que firmaren el primer article ja assenyalat.

16. Xavier TORRES (1991, p. 22).

17. Textualment, Reglà va dir «que en la ciencia no hay dogmas y que una escuela es exactamente lo contrario de un escolasticismo que se esteriliza en la mera exégesis de lo que ya se ha dicho». Aquesta idea la va escriure Joan Reglà en el pròleg a l'obra de la seva primera deixeble, i és una llàstima que de vegades no s'entengui de manera positiva. Pròleg de Joan REGLÀ al llibre

deixeble no ha respectat el mestre, és més difícil que altres historiadors, que no han estat alumnes de Reglà, tinguin aquest pensament.

Dic això per les crítiques que es poden fer, òbviament, a un dels llibres fonamentals de Joan Reglà, escrit encara a Barcelona. Em refereixo al seu *Felip II i Catalunya*, publicat el 1956 i que va ser un oasi en un segle XVI català totalment desert. Vicens Vives, en el pròleg que va fer a aquesta recerca, a més de qualificar-la com es mereixia, va afegir que esperava de Joan Reglà que fos el primer historiador que pogués arribar a fer fins i tot les síntesis dels segles XVI i XVII: l'home que havia de renovar tot el camp d'aquesta història. Cal assenyalar que Reglà també va escriure aleshores un petit llibre sobre els virreis de Catalunya.¹⁸ Vicens Vives no podia pensar que Reglà seria —la paraula es pot dir— expulsat de Catalunya. Però allò que no pogué fer Reglà a Barcelona ho faria a València, i durant molts anys la tesi del viratge de Felip II cap a 1568 no només va valer per als territoris catalans i valencians, sinó que més d'un cop va ser recollida per la historiografia castellana. Va succeir sobretot quan Joan Reglà va divulgar aquesta tesi en la seva *Introducción a la Historia de España*, que citaré més endavant. Avui la tesi de Reglà, ja clàssica, ha estat bastant matisada.¹⁹ Per tot això ja no podem parlar d'una Catalunya dels Àustries

d'Emília SALVADOR *La economía valenciana en el siglo XVI (comercio de importación)*, València, 1972, p. II.

18. Joan Reglà (1956), *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, col·lecció «Història de Catalunya. Biografies Catalanes», vol. 9.

19. Ben matisada vol dir que ha facilitat l'aparició d'importants estudis d'investigació que, arran d'aquest primer treball, han donat llum a tot el segle XVI en la seva línia política amb les tesis doctorals d'A. Casals, J. Buyreu i M. Perez-Latre. Matisar no és publicar un llibret amb el títol *Felipe II y Cataluña*, el text del qual pertany a una conferència donada a Valladolid cap a 1997 on l'autor ja es contradia a tres de les seves pàgines. Perquè no es pot dir que «el propio concepto de viraje es hoy difícilmente asumible porque implica una visión motora del poder estatal, presupone una capacidad del rey para mover la política en una u otra dirección y, desde luego, parte del supuesto de una monarquía absoluta sujeto agente de la política que ejerce sobre una realidad nacional como Cataluña, sujeto paciente de aquella política» (p. 13-14). Però després, García Cárcel cita una frase ben coneguda de Baltasar Gracián a *El político don Fernando el Católico* de 1640, aquella on l'historiador aragonès assenyala les dificultats que comporta governar territoris tan diversos en llengües, climes i nacions, i arriba a dir que és menester «gran capacidad para conservar, así mucha para unir». I, assumint aquesta frase de Gracián, García Cárcel conclou la seva feina en una dialèctica paradoxal quan diu: «y esa capacidad, evidentemente, la pone el rey» (p. 16). Ricardo GARCÍA CÁRCEL (1997), *Felipe II y Cataluña*, Valladolid,

desconeguda, per recordar un llibre escrit per Joaquim Nadal ja fa molts anys, *Dos segles d'obscuritat*, referint-se al XVI i el XVII.

En la seva fase de medievalista, poc recordada, en les seves recerques sobre moriscos i bandolers, en el seu *Felip II i Catalunya*, Joan Reglà ja havia aportat tota una investigació que el situava com un gran historiador dels temps passats. Però un historiador no es deu només al passat, sinó també al present, i a prop de la cinquantena donà un salt important per a comprendre el món, per a reflexionar com un historiador del present. El 1966 signà finalment a Bàscara, el seu lloc de naixement, un llibre escrit amb un to familiar però que assolí un ressò àdhuc excepcional.

Joan Reglà, en el fons, respirava els nous aires que aportava l'escola dels *Annales*. *Comprendre el món* es troba impregnat de tot el pensament de Marc Bloch i Lucien Febvre, la primera generació d'un corrent que marcà tota una època i de la qual, en la seva segona etapa, Fernand Braudel en va ser, sens dubte, el capdavanter. Fins i tot es podria dir que el marxisme de Pierre Vilar tingué —perquè evidentment les tingué— connexions amb els *Annales*.

Comprendre el món defensa aquestes idees, intenta veure aquests vincles, ja que Joan Reglà, sense ser cap materialista històric, no negava la influència que el marxisme podia exercir sobre la història, igual com altres escoles sempre i quan totes elles permetessin el desplegament d'un pensament independent. Així, com un historiador d'aquest tarannà, es defineix ell en aquest llibre, en els plantejaments del qual el temps i l'espai continuen sent les bases de la història, i les activitats humanes —totes— es distribueixen en quatre esglaons —economia i societat, política interior, cultura i política exterior—, sense que això emperò impliqui que estan separades entre si. Cal pensar que això només es fa per a ordenar científicament l'estudi de la història que, en majúscules —la Història—, ho barreja tot, com les diverses funcions biològiques d'un home, inclosos el seu esperit i la seva cultura, queden assumides en el conjunt total de la persona.

D'historiador jutge a historiador comprensiu, a historiador que sap que mai no podrà aportar una definició absoluta del període que treballa, perquè aquest període —sempre relatiu i una mica subjectiu— pot ser vist des d'una

Universidad de Valladolid, Cátedra Felipe II, col·lecció «Síntesis». I ara, a més de no entendre el motiu de García Cárcel de plagiar el títol català del seu mestre, cal preguntar-se: què fem? Quines capacitats té el rei? No pot ser motor polític o sí pot ser-ho? Aquesta és la contradicció d'aquest *Felipe II y Cataluña*.

altra perspectiva que en el futur aportí el present d'una generació distinta. Per això l'historiador no ha de condemnar el que fem, no ha de llençar-nos al pessimisme d'un fracàs per no aconseguir l'absoluta veritat. Quina veritat? A més de les influències indubtables de l'escola dels *Annales*, aquest rebuig a l'absolutisme de la història naixia en Joan Reglà de l'època —en alguns anys una mica més esperançadors— en què va viure la seva plenitud científica. És a dir, els primers anys seixanta, que és quan es pensà *Comprendre el món*. En aquests anys, en els quals —al marge de moments de veritable perill, com fou la crisi dels míssils de Cuba l'octubre de 1962 que enfrontà els Estats Units i la Unió Soviètica, tot i que episòdicament— una certa vivència de pau semblava arrelar, almenys al món occidental, a l'Europa dels Sis. Aquella Europa en la qual amb tanta intensitat aspirava a integrar-se una Espanya que, tanmateix, patia una dictadura que en feia totalment impossible la incorporació.

No obstant això —que era quelcom que evidentment tothom sabia i, per descomptat, també Joan Reglà—, *Comprendre el món* reflecteix amb força optimisme i esperança —i aquestes paraules apareixen en el llibre en diverses ocasions— un present diguem que «acceptable», amb tots els seus grans peròs, i un possible millor futur gairebé somiat. O és que els anomenats per Reglà «homes de conjuntura» no s'havien trobat ja en la primera meitat dels anys seixanta? Reglà, en el seu *Comprendre el món*, ja defineix aquests homes de conjuntura, aquests que s'atreveixen a anar més lluny, cap a línies més avançades en relació amb la seva generació, aquests homes que obren camins perquè després puguin ser transitats, ampliat per generacions posteriors. Uns homes, finalment, que no per això deixen de ser criticats pels seus companys d'època, que els acusen d'excessiu progressisme; però també són acusats per les generacions futures, que creuen que no varen fer tot el que podien.

A Joan Reglà en el seu llibre se li nota la simpatia cap a figures com Joan XXIII en el cas de l'Església catòlica, el papa del Concili Vaticà II —que hagué d'acabar Pau VI— i el papa d'encíclicues universals com *Mater et magistra* (1961), sobre qüestions socials, i *Pacem in Terris* (1963), per a promoure una pau fonamentada en la veritat, la justícia, la caritat i la llibertat. Però aquesta simpatia també va cap a les dues personalitats polítiques que, malgrat les seves contraposicions en la crisi cubana, aconseguiran acords conciliadors i avenços en els seus respectius països. És el cas de J. F. Kennedy, que s'enfrontà al racisme als Estats Units i presentà un projecte de cooperació i d'ajut a l'Amèrica Llatina —l'Aliança per al Progrés—, amb tots els interessos favorables a

Washington que es vulgui. És el cas de N. Khrusxov, partidari també de la coexistència pacífica amb els Estats Units, al temps que feia reformes a la Unió Soviètica, en l'agricultura i en la descentralització econòmica.

Però Joan Reglà no s'enganyava. Sabia els defectes d'aquests líders i les intervencions militars, si calia, a les quals estaven vinculats. Així, per exemple, la repressió de Budapest el 1956 o la intervenció americana al Vietnam, de primer a poc a poc, gradual, i després, ja en temps de L. B. Johnson, plena. Malgrat això, no els tragué l'etiqueta d'homes de conjuntura. Uns homes que desaparegueren gairebé tots al mateix temps: les morts de Joan XXIII i J. F. Kennedy el 1963, la destitució de N. Khrusxov el 1964. I encara que en el primer moment els seus successors, Pau VI fonamentalment, no abandonaren aquestes idees i les varen perllongar fins al temps —com a mínim— de la publicació de *Comprendre el món*, els temps a venir no semblaven tan idíl·lics, almenys a Espanya. Perquè al nostre Estat els anomenats vint-i-cinc anys de pau franquista ho eren relativament, ja que la democràcia continuava tan perseguida —si es vol, amb menys condemnes a mort o amb empresonaments menys llargs— com en els primers anys quaranta.

El *Comprendre el món* de Joan Reglà havia reflectit un moment eteri, a més, naturalment, d'aportar tot un concepte de la història que no es volia absolutista, i no diguem ja lligada a les institucions polítiques de l'Espanya franquista. Això, i el fet d'haver estat escrit en català, li donava una excel·lència que el va convertir en un llibre de natural consulta per als universitaris d'aleshores, fins i tot per al món cultural d'aquells anys. Perquè calia pensar en tot allò que aportava l'obra, en les seves distincions —incloses les figures geomètriques que l'autor va dibuixar— entre els països desenvolupats i els països subdesenvolupats. Era un estudi que connectava el present amb el passat. Perquè al final, només com a apèndix, l'autor hi descrivia les grans visions de la història universal sense acumular-hi moltes pàgines. A Joan Reglà li havia interessat molt més el tema de la història avui, la seva metodologia actual i els punts de contacte entre present i passat.

Però l'optimisme de Joan Reglà va anar canviant, malgrat que aquest llibre va ser traduït al castellà i ampliat per ell el 1970. Però no era el mateix, i no pel canvi de llengua, sinó pel canvi dels temps, d'un temps que semblava ara, com a mínim, més aspre, tant a nivell mundial com a nivell espanyol. En el primer cas, el conflicte palestino-israelià havia portat poc abans a la Guerra dels Sis Dies de 1967, on Gaza i Cisjordània passaren a mans —militarment

parlant— de l'Estat d'Israel, inaugurant així tensions que continuaren, ja en els anys setanta, amb noves guerres. El conflicte de Vietnam, per altra banda, es trobava en una espiral creixent, abans que els Estats Units, amb Nixon al capdavant (1973), decidissin posar fi a la seva intervenció.

A Espanya, d'altra banda, els temps dels anys seixanta, falsament oberts, es tancaven amb la duresa de la repressió dels darrers anys d'un franquisme la transició del qual cap a la democràcia no pogué veure Joan Reglà. Però sí que observà com àdhuc a la universitat valenciana, sempre més petita que les de Madrid i Barcelona, també hi arribaven, com a tota la societat, els enfrontaments amb la dictadura. L'optimisme de Reglà es convertia en un realisme no favorable.

No obstant, crec que es pot dir que *Comprendre el món* (1967) marcà el cim intel·lectual i optimista de Joan Reglà. Aleshores l'autor havia complert cinquanta anys, aquella xifra que tant va encantar Vicens Vives el 14 de juny de 1960 sense conèixer del tot que la mort ja estava esperant-lo. Joan Reglà encara va recordar el 1967 la carta que el seu mestre va escriure-li aquell mes de juny des de Lió agraint-li la felicitació pel seu aniversari i exclamant: «Cinquanta anys. Imagini's el que hauríem pogut fer tots plegats amb el vent en popa i no navegant contra corrent».²⁰ No, Reglà no va morir amb cinquanta anys, però no li'n quedaven ja gaires, tot i que encara va publicar obres interessants, de les quals crec que n'he de destacar fonamentalment tres.

Una primera, important per als valencians, amb un títol que recorda molt l'*Aproximació a la història de Espanya* de Vicens Vives; em refereixo a *Aproximació a la història del País Valencià*, de 1968. De fet, ell ja havia publicat un any abans a la revista *Saitabi* l'essència del llibre en un breu article en castellà: «El dualismo en Valencia y sus desequilibrios». Al llarg d'aquesta aproximació, amb més pàgines però sense cap erudició barata, Joan Reglà escrivia un assaig històric que matisava en alguna cosa el descobriment de *Nosaltres els valencians* de Joan Fuster, un veritable amic de Reglà al País Valencià. Era obvi que Fuster havia subratllat el 1963 la catalanitat del territori valencià. I no va ser cap sorpresa en anys posteriors tota la sèrie de contrarietats que ell va tenir, no tant, evidentment, com la llibreria i editorial Tres i Quatre d'Eliseu Climent. Però també era obvi per a un historiador com Joan Reglà que el País Valencià no assolía el percentatge total del món català. Reglà, en el seu assaig, va asse-

20. *Epistolari de Jaume Vicens* (1994, p. 214).

nyalar el fet que tota la zona costera, urbana i més rica del país va ser poblada pels catalans després de la Conquesta i al llarg dels segles. Representava, a més, les terres que eren majoritàriament de patrimoni reial i amb un floriment industrial i mercantil com la part més progressista i moderna. Al mateix temps, però, mostrava una altra realitat que existia al nostre regne: la presència aragonesa, més ubicada en conjunt a les terres de l'interior, de règim senyorial, i menys acollidores econòmicament parlant. I sobre aquest dualisme de la conquesta, sense oblidar l'existència mudèjar i amb el temps morisca, Joan Reglà interpretà la història del País Valencià en un constant vaivé entre valencians-catalans i valencians-aragonesos —em refereixo, és clar, a la seva procedència inicial. Perquè de valencians tots ho eren, tot i que el verí d'un consens no reeixit entre ells provocava encara tensions en la dècada del seixanta del passat segle. I encara provoca discussions, i àdhuc amenaces insuportables.

Podia o no discutir-se l'esquema de Joan Reglà —jo mateix, molts anys després, vaig fer-li alguna petita matisació—,²¹ però era evident que la moderació intel·lectual i la mateixa bonhomia de la persona, sense abandonar el pes de la realitat històrica, el portaven a conclusions vàlides i obertes a tothom. Això semblava aleshores, però no. O ell podia ser acusat d'escassa catalanitat davant la problemàtica del País Valencià —i tal cosa no era certa, com pot veure's a la *Història del País Valencià*—, o encara pitjor: que investigadors d'un conegut «blaverisme» —callat aleshores, i n'assenyalaré el perquè— molts anys després de la seva mort encara escrivien crítiques —ideològiques abans que històriques— al meu mestre i a mi mateix.²²

La segona obra que vull assenyalar va publicar-se a Mallorca el 1969 i va reeditar-se el 1973. En el primer cas, Joan Reglà exercia a València; en el segon ja ho feia a Barcelona (a la UAB) i encara recordo com l'abril d'aquell any va dedicar-me-la, estant a Sant Cugat, amb una autèntica alegria per la seva reedició. De fet, com ell deia en el pròleg, sempre amb aquella honestedat que el caracteritzava, l'obra recollia «les meves aportacions a la Història dels països

21. Ernest BELENGUER CEBRIÀ (1977), «En torno a la sugestiva tesis de Juan Reglá: el dualismo en Valencia y sus desequilibrios», *Boletín de la Real Academia de Historia*, tom CLXXIV, quadern I, Madrid, p. 141-170.

22. Ramón FERRER NAVARRO (1989), «El fuero de Aragón y la pretendida dualidad valenciana», a *Aragón en la Edad Media*, vol. 8. *Homenaje al profesor emérito Antonio Ubieto Arteta*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, p. 257-270.

que, fins a començaments del segle XVIII, varen formar la Corona d'Aragó...». I ell mateix suggeria les seves limitacions, perquè confessava conèixer millor els temes referents a Catalunya i València que els de Mallorca, Aragó, el Rosselló i els dominis italians. Al cap i a la fi, les qüestions catalanes i valencianes havien passat per les seves mans als arxius; pel que fa a la resta, li calia atendre més a la informació bibliogràfica. I afegia, per acabar:

La segona limitació em ve imposada pel meu mateix propòsit, és a dir, el replantejament de la Història de la Corona d'Aragó d'acord amb la meua manera de veure les coses. Així ho he procurat donar a entendre amb el títol: *Introducció a la Història de la Corona d'Aragó*. No és tracta, doncs, d'una síntesi total, ço és, d'un inventari dels coneixements referents als diversos aspectes, sinó d'un intent de presentar els grans trets del desenrotllament de la trajectòria històrica dels països integrats dins la Corona d'Aragó, des de la seva formació, en el segle XII, fins al règim de la Nova Planta borbònica, a començaments del segle XVIII.²³

Joan Reglà, a més d'haver estat un gran investigador com pot observar-se en les seves recerques, era un historiador ben capacitat per a sintetitzar o apropar-se a períodes i territoris de llarga durada, interpretant-los segons el seu parer. És aquesta una qüestió que ha de fer tot historiador que es preï buscant dins de la seva subjectivitat relativa la major objectivitat possible. Sembla que això li venia donat per la herència de Vicens Vives. I mai millor dit, perquè Vicens va escriure fins i tot una *Historia general moderna (siglos XVI-XX)*, publicada en l'editorial Montaner y Simón i utilitzada per més d'un opositor universitari, o la *Historia económica de España*. Però Joan Reglà, també a Montaner y Simón, publicà una *Historia de la Edad Media* al voltant dels segles XII-XV (Barcelona, 1960, vol. II, 507 pàgines). Abans també ja havia col·laborat en el volum III de la *Historia social y económica de España y América*.²⁴ I, després, en la *Historia de España* dirigida per Menéndez Pidal.²⁵

23. Joan REGLÀ (1969; 1973), *Introducció a la història de la Corona d'Aragó*, Palma de Mallorca, Moll, p. 5-6.

24. Jaume VICENS VIVES (dir.) (1957), *Imperio, aristocracia, absolutismo*, vol. III de la *Historia social y económica de España y América*, Barcelona, Teide.

25. Joan REGLÀ (1966), «La Corona de Aragón (1336-1410) y Navarra en la segunda mitad del siglo XIV. Reinado de Carlos II el Malo (1332-1387) y Carlos III el Noble (1361-1425)», a *Historia de España*, vol. XIV, dirigida per R. Menéndez Pidal. Madrid, Espasa Calpe, p. 379-605.

Però no vaig tant en aquesta direcció de síntesi i prou, sinó en la que havien generat en català l'*Aproximació al País Valencià* i la *Introducció a la Història de la Corona d'Aragó*. Em refereixo ara a la seva obra pòstuma, que en castellà i a Alianza Editorial va publicar-se el 1974 i de la qual l'autor ja no en pogué revisar ni les galerades. Sabem, no obstant, que Joan Reglà va acceptar aquesta petició amb molta il·lusió, ja que volia escriure una breu síntesi d'història de Catalunya però dirigida fonamentalment als castellans. Cap a mitjan 1973, mentre pogué pensar, Joan Reglà encara cercava arribar a acords, a enteniments amb el món castellà. Com va dir al final del llibre:

[...] pese a las circunstancias adversas el *fet català* vive y se muestra operativo en la medida de sus posibilidades a nivel de nuestro tiempo. Al hacer una especie de balanza de la trayectoria histórica de Cataluña hemos de replantearnos, necesariamente, la totalidad de la Historia de España [...] Como historiador me permitiría recomendar unas interpretaciones *comprendivas*: el reto de nuestro tiempo exige actitudes positivas, de afirmación de cara al futuro, sin melancolías historicistas, tan arraigadas en todo el ámbito peninsular y según las cuales cualquier tiempo pasado fue mejor...²⁶

Joan Reglà no estava parlant només d'història, sinó de la vida —com a molt tard, ell pogué escriure aquestes línies el juliol de 1973—, d'un futur que desitjava que fos millor, com tantes persones en aquella època. I, per damunt de tot, per damunt de

la máxima difusión para este libro, no precisamente por el hecho de haberlo escrito, sino por el tema del mismo; y, puesto a elegir, preferiría que se dijera que es la obra de un hombre de buena voluntad, hondamente preocupado por contribuir a forjar un futuro mejor para todos.²⁷

Que era així ho revela fins i tot l'elecció del prologuista que Joan Reglà va fer aleshores per a aquest llibre: Jesús Pabón, l'home de l'estudi sobre Cambó. Com diu Reglà: «He recurrido a él —y ha aceptado sin vacilaciones— no para que compartiera la responsabilidad de esta obrita, sino para que, al amparo

26. Joan REGLÀ (1974) *Historia de Cataluña*, Madrid, Alianza Editorial, p. 216-217.

27. Joan REGLÀ (1974, p. 20).

de su autoridad indiscutible, todos tomáramos conciencia de la permanente necesidad de un diálogo peninsular, abierto y constructivo».²⁸ I per tot això, en les «Palabras preliminares» de Jesús Pabón, ja mort Reglà, el febrer de 1974 l'historiador de Cambó, després de recordar com va conèixer Reglà i com el va veure al llarg de la seva vida, conclou dient: «conmovido y para mis adentros: ¡qué persona era Joan Reglà!».²⁹

Això també ho pensava jo aleshores i puc repetir-ho ara. És el motiu pel qual agraeixo molt a la Societat Catalana d'Estudis Històrics que m'hagi invitat a aquest cicle per a recordar a Joan Reglà en un magnífic recorregut d'historiadors catalans. I ara sí, ara crec que he de parlar de Joan Reglà a València i sobretot de Joan Reglà quan tornà a Catalunya. I insisteixo, ara faré història oral.

Com era Joan Reglà a València? Per descomptat, no l'home que va patir tant durant anys a Barcelona. Ara era catedràtic, en una universitat no molt gran encara, però tampoc petita. Era una universitat que va néixer oficialment en 1502, en temps de Ferran II i en un moment en el qual el regne de València tenia l'hegemonia a la Corona d'Aragó. A més, la universitat havia donat grans pensadors i científics. Si Reglà no hi era a Barcelona, València, evidentment, era el refugi millor que podia tenir. En realitat, va transformar-se en la seva llar. Aviat va ser-ne degà entre 1959 i 1963, com si l'haguessin estat esperant. Jo no el vaig conèixer fins el curs 1964-1965. Ja no era degà, però tampoc li molestava. Com ell deia, determinats càrrecs no deuen ser ocupats massa temps, perquè el poder, per menut que sigui, sempre pot canviar les persones.

No, Reglà no necessitava el poder. En poc temps va saber envoltar-se de persones càlides, algunes de valencianes, mallorquines i catalanes, i podia parlar en la mateixa llengua. Joan Fuster fou el primer cas amb el qual el vincula-ven moltes coses, des de temes de bandolerisme fins a pensar en la redacció del volum III de la *Història del País Valencià*, que tingué un bon arrencament en la part dedicada a la història antiga i l'època musulmana, redactada per Miquel Tarradell (el primer català que va haver-hi a la facultat) i Sanchis Guarner, valencià i gran filòleg de la llengua catalana. Quant als mallorquins, cal esmentar Miquel Dolç, catedràtic de llengües clàssiques i professor meu de llatí i grec; després vindria Emili Giralt, company seu en els temps de Vicens Vives, i cal

28. Joan REGLÀ (1974, p. 21).

29. Jesús PABÓN (1974), «Palabras preliminares» a la *Història de Catalunya* de Joan REGLÀ, p. 14.

pensar que a València es trobava Ernest Lluch i que fins i tot per València, malgrat que per poc temps i gairebé creuant-se en el camí amb Reglà, que tornava a Catalunya, hi passaren Jordi Nadal i Josep Fontana. Què tenia València? Perquè donava la impressió que tothom que no podia situar-se a Barcelona, més marcada —diguem-ho clar— per les forces d'ordre franquista, se n'anava cap a València, almenys fins a les darreries del règim.

Ara bé, no tots els catalans que hi foren a València tenien el prestigi personal de Joan Reglà. Sí, per descomptat, Miquel Tarradell, però una desgraciada mort familiar va ennuvol·lar-li la vista, i n'hi havia per a això i per a molt més. Ernest Lluch va ser-hi bastant de temps, a València, i fins i tot va anar agafant un perfil polític al Partit Socialista del País Valencià. Però mai els valencians no varen assumir com a bona la seva marxa a Catalunya, on va culminar anys després la seva carrera política. Emili Giralt va ser-hi més i amb ell treballaren Alfons Cucó i Rafael Aracil, que acompanyà Giralt quan tornà a Barcelona, a la Universitat de Barcelona, abans, evidentment, que Joan Reglà. Però, sense cap dubte, Joan Reglà va desenvolupar durant molts anys el seu magisteri a València, a la vegada que a València es formaren els seus fills —sobretot la primogènita, Rosa Reglà— i ell creà escola, formant gairebé fills universitaris. Tant és així que la majoria d'aquests fills encara recorda a «Don Juan», com l'anomenaven a València.

Ara bé la bonhomia de Joan Reglà, molt allunyat de l'autoritarisme més marcat de Vicens Vives, el seu tarannà d'home liberal en el millor sentit de la paraula i no necessàriament dretà, com sol pensar-se ara, i el fet que les circumstàncies a València durant aquells anys mai no varen ser les de Catalunya potser varen quallar en una dispersió de la seva escola i del seu pensament ja des de la mateixa elecció dels anomenats deixebles. Perquè no tot a València en aquell temps eren amistats catalanes o catalanistes. N'hi havia d'altres que pensaven de manera molt oposada dins la facultat de Filosofia i Lletres i al llarg del temps, quan varen anar dividint-se les facultats. Se n'han d'esmentar dos noms importants, José Maria Jover i Antonio Ubieto; cap dels dos no tenia precisament una visió favorable de Catalunya. En el primer cas s'ha de dir que Jover guanyà la càtedra el 1948 i que sempre va ser un home no massa ben vist per Vicens Vives.³⁰ En el segon cas, Ubieto representava tot allò que tenia un aragonès aragonesista, el qual acaba sempre enfrontant-se a Catalunya.

30. En la relació epistolar que Vicens Vives va mantenir amb distintes persones pot comprovar-se aquesta afirmació. Un exemple: en carta a Felipe Ruiz Martín del 10 de març

No obstant això, el caràcter de Joan Reglà li va permetre entendre's amb ells, com es pot comprovar a la *Introducción a la Historia de España*,³¹ un manual escrit per tots ells amb l'afegitó posterior de Carlos Seco. Si Reglà va arribar a dir a la seva *Historia de Cataluña* que no calia mirar tant al passat i sí molt més al futur, aquesta unió d'historiadors tan distints i alguns tan contraris a ell i a Vicens Vives demostra que no parlava en va, sinó que actuava. Més encara, Antonio Ubieto Arteta va crear una editorial —d'estar per casa— que va anomenar Anubar i que va beneficiar-se molt de determinats llibres que allí es publicaren, començant per la tesi doctoral sobre el port de València al llarg del segle XVI d'Emília Salvador i continuant amb tota una sèrie de llibres sobre Corts valencianes en l'època moderna, des de Ferran II (Corts de 1489 i 1510) fins a Felip IV (Corts de 1645). Eren llibres pagats pel departament d'Història Moderna per Reglà via la concessió de beques estatals que aconseguien els seus alumnes. De fet Ubieto, mentre Reglà va ser a València, no va cometre cap acte anticatalà. A un altmedievalista com Ubieto no li era fàcil ser a València, ja que fins al segle XIII el País Valencià havia estat un emirat islàmic, cosa que li exigia conèixer l'àrab per a investigar. Per això, mort Reglà i només a partir de 1975, Antonio Ubieto va iniciar una senda que cada vegada seria més «blava», començant pel seu *Orígenes del reino de Valencia*. Ell i alguns dels seus deixebles caminaren per aquests indrets fins al punt que la seva primera deixeble, Amparo Cabanes Pecourt, amiga i coetània d'Emília Salvador, acabà essent catedràtica de Paleografia a la Universitat de Saragossa, mentre que Ramon Ferrer —també deixeble d'Ubieto— va aconseguir a València una titularitat de medieval.

L'actitud d'aquests ortodoxos de la historiografia d'Ubieto Arteta provocà una ruptura del departament d'Història Medieval a València per part d'altres professors que no compartien aquestes opinions. Però cal que ens mantinguem encara en la dècada dels anys seixanta i primers dels setanta. Perquè el 1968, a París, varen produir-se moviments estudiantils i socials de primera magni-

de 1954, Jaume Vicens s'expressa així referint-se a una ressenya que es faria a l'*Índice Histórico Español* de l'article de Reglà sobre els moriscos publicat en el volum III de la revista *Estudios de Historia Moderna* de Vicens Vives: «En cuanto a los moriscos de Reglá —agárrate—, la reseña la hace nada menos que Jover. ¿Qué te parece?». *Epistolari de Jaume Vicens Vives* (1998), p. 428.

31. Antonio UBIETO, Joan REGLÀ i José María JOVER (1963), *Introducción a la Historia de España*, Barcelona, Teide.

tud. I, com si tornessin a l'època de Floridablanca,³² els governs franquistes començaren a pensar què era el que havia de fer-se per a dividir els estudiants universitaris. Sobretot aquells que eren a Madrid i a Barcelona, les dues grans ciutats de l'Estat. Bona cosa seria crear noves universitats i situar-les fora de les capitals. Al cap i a la fi, allí els estudiants hi podrien dir el que volguessin, ja que aleshores només els oïrien els camps del voltant. L'Autònoma de Madrid i l'Autònoma de Barcelona anaven naixent. Era una bona idea des de la perspectiva del franquisme, si no fos perquè, sense quadres universitaris amples, molts professors que s'estaven formant i altres ja fets —i, en el cas de Barcelona, perseguits anys enrere— varen poder entrar a noves universitats.

La Universitat Autònoma de Barcelona entre 1967-1968 i 1971 començà com pugué i la facultat de Lletres encara es trobava a Sant Cugat a l'octubre de 1972. Però la UAB necessitava també historiadors ja fets i que no fossin desqualificats d'entrada, ni pel règim que agonitzava ni per les noves forces que arribaven a començar el seu magisteri, tot i que des de posicions de professors no numeraris («penenes»). Joan Reglà donava el perfil idoni per a tornar a Barcelona, per a anar a un lloc nou que no despertés els fantasmes del passat, a més que aquesta facultat de Lletres tenia darrere un col·legi universitari a Girona, la terra de Reglà. Però què feia Joan Reglà després d'haver-se estat ja catorze anys a València? Com deixava el seu departament? A la tardor de 1971, Joan Reglà va donar una conferència a Barcelona sobre Catalunya i Lepant que va ser publicada un any després, el 1972. No es tractava només de parlar d'aquest tema aprofitant el quart centenari de la batalla, que tingué lloc el 1571. Calia pensar que aleshores el rector de la UAB es deia Vicente Villar Palasí i tenia un germà, Juan Luis Villar Palasí, que era ministre d'Educació a Madrid. Calia pensar també que aleshores era vicerector de la UAB Martí de Riquer, el qual coneixia bé Joan Reglà, i que el degà de la facultat de Lletres era Frederic Udina Martorell, catedràtic d'història medieval i director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Segons Joan Reglà em va dir *a posteriori* —és clar—, aleshores ja es parlava seriosament del seu retorn a Barcelona. Reglà ja pensava en la possibilitat que la seva deixeblla major, Emília Salvador, que havia llegit el 1971 la tesi docto-

32. Reglà mencionava molt l'anomenat «pànic de Floridablanca», és a dir, del totpoderós ministre murcià José Moñino, que va aconseguir l'expulsió dels jesuïtes en la dècada dels setanta del segle XVIII per a cridar-los després amb l'adveniment de la Revolució Francesa.

ral, pogués succeir-lo a València guanyant una agregació de l'Estat —s'anomenaven així les places semblants a les càtedres— que es creava a València. Inútil: Joan Reglà tornà a Barcelona l'octubre de 1972, mentre que Emília Salvador va perdre la primera partida en una oposició —a primeries de 1972— en la qual Reglà era membre del tribunal. Però al seu costat hi havia José María Jover, que feia anys que es trobava a Madrid i donava suport a un altre opositor, Álvaro Castillo Pintado, curiosament autor d'una tesi també sobre el port de València —segle XVII— i pretès alumne que fou de Braudel en algunes llargues visites que li féu a París.

Joan Reglà deixà València. Jo en vaig ser un deixeble que vingué amb ell junt amb García Cárcel. Però eren molts els anys que havia estat a la ciutat del Túria. Era lògic que arribés a dir-li a Mercader: «Vols dir que no m'he equivocat?», tal com ho explicava Jesús Pabón en les seves paraules preliminars de la *Historia de Cataluña* de 1974. Això també ho sabia jo, l'alumne que parlava amb ell en català, que encara no era doctor però ho seria el juny de 1973 a València, ja que no vaig canviar el lloc administratiu de la tesi, però sí l'escenari de les meves classes. Perquè a València encara hi vaig fer classe el curs 1971-1972.

Joan Reglà, en el seu Seat 124 de color verd clar, viatjava cada dues setmanes a València i allí el rebien calorosament. Quan tornava m'ho explicava i jo tremolava: serà capaç de marxar? Però cap al mes de març o les primeries d'abril de 1973 Joan Reglà ja no pensava igual. Una cosa eren les festes que podien fer-li a València i una altra que el fessin responsable de tot el que passés allí i volguessin que ell decidís en el següent Pla d'Ordenació Acadèmica del curs 1973-1974. No, Reglà havia patit molt per a tornar a tenir problemes. A més, havia vingut amb la seva família i el seu segon fill, Joan Reglà, feia una carrera d'enginyeria —la va començar el 1972— que no existia a València.

Aquestes coses que escric no les creuen els valencians que allí varen quedar, ancorats en el 1972. Però així va ser, i Joan Reglà arribà a ser votat com a degà de la facultat de Lletres de la UAB, substituint Frederic Udina Martorell. Va ser votat, però no va exercir el deganat. Encara va anar al curs d'estiu de la Universitat Menéndez y Pelayo de Santander a mitjan agost de 1973, on va cercar de nou suports en la segona possibilitat de guanyar l'agregació de València per a Emília Salvador, ja que la plaça havia quedat deserta arran de l'enfrontament entre Jover i Reglà. Però Joan Reglà començà a trobar-se malament. Poc després, a primeries del mes de setembre, era internat a l'Hospital

de Sant Pau, del qual va sortir per tornar a la seva casa de Sant Cugat, on va morir el 27 de desembre de 1973.

Va ser un període cruel, perquè de setembre a desembre poc pogué fer Reglà. En cap moment va poder anar a la facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. En tot cas, va ser un temps en el qual potser pogué pensar sobre la seva vida sense treure'n gaires conclusions positives. Durant molts anys va patir molt; després havia creat una escola a València que encara estava per consolidar, però també ho estava a la UAB. I no va quedar-li gairebé temps per a arrodonir a Barcelona la seva tasca més enllà del nom que, efectivament, ell tenia. Massa coses. No és d'estranyar que al començament de la seva malaltia digués que calia escriure *De comprendre el món a no entendre res*. Ell aleshores encara entenia moltes coses, tot i que conforme avançava la tardor anava perdent part del seu raciocini. Jesús Pabón va dir a les «Palabras preliminares» de la *Historia de Cataluña* de Reglà que va rebre una carta escrita per ell el 13 de desembre de 1973, però segur que va equivocar-se de data. Personalment puc afirmar que això era impossible, perquè justament en aquells moments el necessitàvem i Joan Reglà ja no pogué fer res, ni tan sols parlar per telèfon de qüestions serioses, acadèmiques, com bé sé jo. I ho sé perquè en aquell temps ja vivia a Sant Cugat —encara hi visc— i anava a veure'l a casa, després de les classes de la tarda, i li explicava per a entretenir-lo assumptes de la UAB. Semblava que ho entenia tot, però hi tinc els meus dubtes. Cada cop parlava menys fins que, coses del destí, només una setmana després que el cotxe de l'almirall Carrero Blanco va volar pels aires a Madrid, Joan Reglà moria a la seva casa. Fou enterrat a Sant Cugat el 28 de desembre de 1973, el dia dels Sants Innocents. Mai no escriuria aquell *De comprendre el món a no entendre res* perquè va morir en el moment més àlgid del final de la dictadura franquista.

Només un comentari per acabar. No havien passat ni tres mesos de la mort de Joan Reglà quan el 14 de març de 1974, a l'Auditori Valls Taberner de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, es va celebrar, convocada pel mateix rector de la Universitat Autònoma de Barcelona, una sessió «en record del qui fou Degà i Catedràtic de la facultat de Lletres d'aquesta Universitat Autònoma, Dr. Joan Reglà i Campistol». Un any després —el temps era necessari per a demanar i tenir col·laboracions escrites d'historiadors—, el 1975, es va publicar en dos volums *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*, a càrrec de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València. El pròleg estava escrit pel degà

d'aquell moment, José Manuel Cuenca Toribio, i després hi anava la ressenya bibliogràfica del professor Juan Reglà Campistol, on es detallava fil per randa tot el currículum acadèmic i investigador de Joan Reglà. Curiosament, no hi aparegué el fet que havia arribat a ser nomenat degà de la facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. Coses valencianes, pot ser...

Moltes gràcies.